

ירדן – ההודעה על כוונתה לא להמשיך החכרת מובלעות נהריים וצופר לישראל

יעקב רוזן-קניגסבך

אוקטובר 2018

ההודעה הירדנית מ 21 באוקטובר 2018 על החלטתה לא להמשיך את החכרת מובלעות נהריים וצופר לישראל זכתה לתהודה נרחבת בתקשורת הערבית ולתגובות ולפרשנויות הן בירדן והן בישראל.

חוגי אופוזיציה ירדנים ברכו על כך ורואים בזאת צעד ראשון בכיוון השתחררות ירדן מכבלי הסכם השלום עם ישראל היו שהשוו בין מהלך זה של השבת הריבונות הירדנית, להחלטה ב 1956 לסלק את הקצין הבריטי, גלאב פאשא, מהפיקוד על הצבא הירדני, והפקדת הפיקוד על הצבא בידי קצינים ירדנים.¹

בישראל התגובות ככלל היו מאופקות והתמקדו בהיבטים המדיניים והנזקים הכלכליים הצפויים לשני הצדדים מיישום ההחלטה הירדנית, אך היו גם פרשנויות מרחיקות לכת אשר טענו כי המהלך מבטא רצון ירדני לבטל את הנספחים להסכם השלום. ברור שההחלטה הירדנית לא התקבלה כלאחר יד והיא תולדה של תהליכים ואילוצים שההנהגה

הירדנית מתמודדת עמם מזה זמן רב. אבל לפני שדנים בכך יש להבהיר דברים לאשורם ולהבין את

הצד המשפטי/פרוצדוראלי של ההודעה ומשמעויותיה.

לית מאן דפליג ששתי המובלעות, הינן שטח בריבונות ירדנית מלאה ולישראל אין כוונות לערער על הסטטוס שלהן.

מיותר לציין גם שאין ממש בטיעון שירדן השיבה לעצמה הריבונות שהרי אין ישראל מערערת עליה.

בהסכם השלום עם ירדן בשנת 1994 נקבע בנספח I (c) שהסדר זמני מיוחד יחול על השטחים הירדניים הריבוניים הללו למשך 25 שנה שיאפשר לחקלאים ישראלים להמשיך לעבד את האדמות בשטחים אלו² ושהוא יתחדש באופן אוטומטי, אלא אם כן, אחד הצדדים יחליט לא להמשיך בהסדר זה. לפיכך, יכולה ירדן על פי ההסכם להחליט בתום 25 שנים, אם היא מעוניינת להמשיך בהחכרת שטחים אלה או לא.

נושא המשך ההחכרה יכול להיפתח למשא ומתן אם ירדן תרצה בכך ואם ישראל רואה בכך מהלך חשוב הרי שיתכן שעבור תמורה הולמת, תחזור בה ירדן מהכרזתה והצדדים יגיעו להסדר חדש בסוגיה זו.

יצוין כי קימות דוגמאות למצבים דומים, למשל החכרת הונג קונג למשך 99 שנים ע"י בריטניה ההסכם להחכרת תעלת סואץ ועוד.

¹ <https://alghad.com/articles/2507362-%D9%85%D8%AA%D9%89-%D8%A7%D8%AA%D8%AE%D8%B0-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%84%D9%83-%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%82%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%BA%D9%85%D8%B1%D8%9F?s=648beae3f9a71bf5132b744f8d6fb2d6>

² <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Israel-Jordan%20Peace%20Treaty%20Annex%20I.aspx>

המלך עבדאללה השני מתמודד מאז תחילת שנות ה-2000 עם שורה של אתגרים מורכבים. כיבוש עיראק ע"י ארה"ב ונפילת משטרו צדאם בשנת 2003, הביא לגל פליטים גדול שהגיע לירדן לאלה נוספו החל מ-2011 עוד מאות אלפי פליטים שנמלטו מסוריה במהלך מלחמת האזרחים. גלי הפליטים נוסף לריבוי הטבעי הגבוה יחסית של ירדן הביאו להכפלת האוכלוסייה בשטח המדינה (בעת חתימת הסכם השלום עם ישראל ב-1994 מנתה האוכלוסייה של ירדן כ-5 מיליון נפש, לעומת כ-10 מיליון בני אדם המצויים בירדן כיום). בעוד שהאוכלוסייה וצרכיה הוכפלו, מקורות ההכנסה והמשאבים של המדינה לא גדלו בהתאם והיא אינה מסוגלת להתמודד בכוחות עצמה עם הצרכים של אוכלוסייתה.

התפתחות הרשתות החברתיות ותופעת "האביב הערבי" הגבירו את הלחץ החברתי על המשטר והעצימו את התהודה וההשלכות של הקשיים הכלכליים והחברתיים בממלכה.

ארה"ב, מדינות המפרץ וערב הסעודית והמוסדות הבינ"ל מסייעים למשטר ההאשמי אך מידת נכונותם לסייע ולתרום הצטמצמה במידה רבה. יתר על כן, מוסדות כלכליים בינ"ל כגון "הבנק העולמי" ו"קרן המטבע הבינלאומית" דורשים מירדן לבצע רפורמות עמוקות במדיניותה הפיסקאלית כולל גבייה אפקטיבית של מס הכנסה מפלח רחב יותר של האוכלוסייה. מהלכים אלה נתקלים בהתנגדות חריפה של גורמים פוליטיים ו"הרחוב" בירדן. רוב הציבור שמרניתו בעל הכנסה נמוכה אינו מוכן לשמוע בכלל על הרעיון של מס כזה. ראש הממשלה הקודם, האני אלמלקי נאלץ להגיש התפטרותו על רקע זה וגם מחליפו, עמר אלרזאז שהינו כלכלן עתיר ניסיון אינו רווה נחת בתחום זה. המצוקה הכלכלית מנוצלת ע"י יריבי השלטון ההאשמי כדי לנגחן ולדרוש רפורמות חוקתיות שמטרתן לצמצם את סמכויות בית המלוכה.

גם בחזית הפלסטינית שלחלקים ניכרים בציבור בירדן יש עניין מיוחד במתרחש בה, לא חלים שום תהליכים חיוביים ובית המלוכה זוכה לביקורת חריפה על יחסיו עם ישראל.

כל המגמות הללו התלכדו בשבועות האחרונים למסה מלחיצה שתבעה מן המלך "לעשות משהו". גורמים אופוזיציונרים אף השמיעו קריאה פופוליסטית שהם יהיו מוכנים לשקול תשלום מס הכנסה באם המלך יחזיר את הריבונות הירדנית על נהריים וצופר³.

ברור שגם קריאות כאלה תופסות לעתים תאוצה משלהן למרות שברור שהן מחוסרות הגיון כלשהו, לפחות מזווית הראייה שלנו. דבר אחד ברור שלפחות במישור הכלכלי אי חידוש החכרת המובלעות כשלעצמו אינו פותר שום בעיה בירדן אף כי אין להתעלם מן האפקט הפסיכולוגי/תדמיתי שיש לכך כאשר המשטר זוכה לשבחים על "החזרת הריבונות".

נהיר לכולם ששכנתנו ממזרח מצויה בתקופה מאתגרת מאוד בה היא נדרשת להתמודד עם בעיות קשות ומורכבות מבית ובסביבתה האסטרטגית ולפיכך טוב תעשה ישראל אם תבחן דרכים כיצד ליישב את הסוגיה עם ירדן מבלי לסכן את יציבות בית המלוכה ההאשמי.